

**Zbořil v budovatelském románu:
několik poznámek ke stylu a žánrové
charakteristice Slaného sněhu Miroslava Rafaje¹**

Keywords: Miroslav Rafaj; Normalization literature; socialist realism novel; onomastics; literary analysis

Klíčová slova: Miroslav Rafaj; normalizační literatura; budovatelský román; onomastika; literární analýza

Abstract

The study deals with the novel *Slaný sníh* (“Salty Snow”), written by Miroslav Rafaj, an Ostrava-based regional author. Rafaj forms part of the socialist realism fiction in the era of the Czechoslovak “Normalization” (1970s). The analysis focuses on the genre aspects of the book, the story characters, its setting, period, and atmosphere. Besides the literary analysis, an onomastic perspective will be made use of, too. The goal of the article is to show both the specific, and typical features of the novel within the period fiction, and to arouse interest in researching the books of the same kind.

Studie se zabývá románem *Slaný sníh* ostravského regionálního autora Miroslava Rafaje, který je řazen do kontextu normalizační budovatelské literatury. Rozbor se soustřeďuje na žánrové aspekty díla, jeho postavy, časoprostor a ladění. Vedle literárněvědné analýzy bude využito i hlediska onomastického. Cílem článku je poukázat na specifickou i typickou stránku románu v rámci dobové tvorby a stimulovat zájem o výzkum beletrie podobného zaměření.

¹ Studie je součástí projektu SGS01/FF/2018 Vybrané žánrové a subžánrové proměny v současné české literatuře II, který je řešen na katedře české literatury a literární vědy FF OU.

1. Úvod. Literárněvědný kontext

Cílem studie je představit román *Slaný sníh* Miroslava Rafaje a analyzovat jeho stylové a žánrové aspekty. Článek neusiluje o komplexní zhodnocení díla; spíše se bude snažit poukázat na jeho specifčnost z pohledu různých, především jazykově založených fenoménů (charakteristika žánru, postavy, vypravěčské úhly pohledu, užití vlastních jmen osobních a místních aj.). Analýzy a interpretace budou doloženy na konkrétních příkladech z knihy.

Román Miroslava Rafaje (1934–1987) lze zařadit do kontextu oficiální literatury normalizačních 70. let s regionálním dosahem. Rafaj, který byl původní profesí lesnický inženýr, se v tomto období vyprofiloval jako vzor autora angažované literatury. Pro situaci písemnictví v tomto období bylo určující obnovení Svazu českých spisovatelů (1972), kterému předsedal Jan Kozák. Heslo organizace bylo *Literatura do služeb socialismu – do služeb člověka*. Podmínkou ke vstupu byla loajalita ke KSČ. Do této části literatury patřili autoři tzv. oficiálního proudu (Miroslav Rafaj a jeho bratr Oldřich, Jan Kozák, Bohumil Říha, Ivan Skála, Josef Rybák). Členství v organizaci přinášelo autorům značné výhody. Těmi byly tvůrčí dovolené, autorská stipendia.

Tematicky zapadá *Slaný sníh* do autorovy další tvorby; ta se odehrává především v pracovním prostředí a vystupuje v nich hrdina posedlý prací, který trpí neporozuměním se svým nejbližším okolím. Tito prací posedlí hrdinové nalézají smysl života právě v zaměstnání. V některých dílech (*Zahrada po rodičích*, *Výzvy k soukromým slavnostem*) se charakteristika hlavního hrdiny nepatrně mění. Stále je to člověk posedlý prací, ale navíc se k jeho vlastnostem přidává podivinství a až dogmatické lpění na řemeslných tradicích v rodném regionu (*Průzkum větrného mlýnu v Oderských vrších*). Závěrečné pasáže děl mají stejnou linku, hlavní hrdina přesvědčí své podřízené o správnosti jednání a ti jsou mu nakonec vděční za jeho pracovní nasazení. V letech normalizace byly Rafajovy romány pro schematičnost považovány za vzor tzv. *angažované literatury*.

Román *Slaný sníh* byl ve své době přijat velmi kladně a byl vřazován do kontextu Rafajovy další tvorby. Dílo charakterizoval Augustin Vala následovně:

Rafajova románová próza *Slaný sníh* má všechny přednosti autorových dřívějších próz (PPB 1).

Dle kritika se jednalo o dílo, ve kterém se autor snažil navýšit své dosavadní spisovatelské zkušenosti, proto je „velmi sympatické, že autor se ve svém novém románu nesnaží jen udržet dosavadní úroveň svých próz, již si vydobyl uznání naší kritiky, nýbrž chce jít dál, chce se vyvíjet. A je nutno uznat, že se mu to daří (PPB 1)”. Románem, který pokračuje ve stejném tematickém zaměření (pracovní román) je *Průzkum větrných mlýnů v Oderských vrších*. Někteří kritikové (např. Lubojacký) tvrdí, že se jednalo o tematickou trilogii. Na záložce knihy je román charakterizován následovně:

Hrdinové románu *Slaný sníh* jsou skutečnými lidmi, nesoucími své kladné i záporné povahové rysy, s nimiž se po svém vyrovnávají v prostředí své rodiny i práce. [...] Obětavý Zbořil, silná osobnost i se všemi svými chybami, dovede sám sebe i lidi kolem ke skutkům plným jímavé lidské krásy (Rafaj 1981, záložka).

Z dalších děl Miroslava Rafaje uvádíme román ze zemědělských meliorací *Obtíže rovin* (1973), soubor povídek *Hořící kůň* (1980) a povídkové soubory *Zahrada po rodičích* (1979), *Obklopen blaženými postavami* (1984), *Pěší lidé* (1985). Dále tvořil rozhlasové hry, například *Hrst země* (1972), *Vánice* (1973, námět posloužil k vytvoření románu *Slaný sníh*), *Chléb s medem* (1975). Televizní inscenace se staly také žánrem, ve kterém autor našel uplatnění. Uvádíme televizní inscenace *Chuť na rozinky* (1977), *Most naděje* (1980), nebo právě *Slaný sníh* (1984), která je prepisem stejnojmenného románu. O této bude řeč v závěrečné části studie.

2. Žánrové aspekty díla

Žánrově zapadá Rafajovo dílo do oblasti budovatelské literatury 70. let, která se, oproti své době z let padesátých, vyznačuje určitý-

mi zvláštnostmi. Hrdinové jsou většinou psychologicky prokresleni; vyústění díla je sice dáno dopředu, stejně jako organická spjatost hrdiny s oddaností práci, jeho příběhová linie je však obohacena o další, atraktivnější prvky. Proto se ve *Slaném sněhu* prolínají dvě roviny, a to vyprávění o pracovním úkonu na záchraně významné ostravské komunikace Rudné a milostném životě hlavního hrdiny, Josefa Zbořila. Typické pro budovatelský román jsou zpestřující schematické zápletky, které ale vyústí ve šťastný konec: „v překonání pracovních překážek a zdárném splnění budovatelského úkolu, jednak v milostném nebo partnerském úspěchu hlavních kladných hrdinů” (Mocná et al. 2004, s. 68). Kladný hrdina je vždy vůdcem a motivátorem pro spolupracovníky, protože „Kladný, prokomunistický pól se opírá o roli vůdce kolektivu, nositele nových pracovních postupů a postojů, který je vzorem komunistického přístupu k životu” (Mocná et al. 2004, s. 68). Tuto charakteristiku můžeme aplikovat na postavu Josefa Zbořila, který splňuje všechny uvedené atributy, je však, jak již bylo zmíněno, obohacen o prvky osobnostní psychologie, přičemž „opačný, prokapitalistický pól obsazuje protivník hlavního hrdiny, hlava protisocialistických sil, zpravidla sobecký, zjištný a zákeřný individualista. [...] Zvláštním případem proletářského typu je postava komunistického funkcionáře” (Mocná et al. 2004, s. 68–69). Příklady postav z předkládané definice jsou ředitel Smolin a kontrolor Pavlíček. Prvkem typickým pro budovatelský román je konfrontace mezi dvěma přístupy, a to k práci, k životu a z nich vyplývající kontrast mezi hlavními postavami. Zdůrazňuje toto Mocná, když tvrdí, že „S antagonistickým obrazem společenského života koresponduje zvýrazněný kompoziční princip kontrastu a konfrontace, posilující epickou a dramatickou složku románu” (Mocná et al. 2004, s. 68). Díky tomu kontrast získává na intenzitě zejména ve vypjatých pracovních momentech, kdy se ukazuje, kdo chce pracovat pro kolektiv (hlavní hrdina) a kdo ve svůj prospěch, což je chápáno jako relikv kapitalistické společnosti. Z hlediska postavení se objevují interpretace, že se měl budovatelský román stát v podstatě náhradou populární literatury, protože „Schematismem, redukováním obrazu reality, stereotypním rejstříkem postav,

akčním dějem, ideologickým apriorismem apod. směřuje budovatelský román k populární literatuře, kterou však paradoxně míní [...] překonat, být její „hodnotnou” náhradou” (Mocná et al. 2004, s. 70). V 70. letech tak dochází k rehabilitaci žánru, kdy se původní schéma sice zachovává, ale zároveň novými prvky (psychologizací) reaguje na změněnou atmosféru doby.

3. Charakteristika postav. Onomastické hledisko

Hlavní postavou díla je Josef Zbořil, pracovník silniční správy, pro kterého je náplní života práce na silnicích, ve které se snaží být vzorem pro ostatní pracovníky. Je podstatné, že je rovněž vypravěčem díla a že jeho *ich-forma* je v celém románu velmi výrazná; na děj tak nazíráme prakticky pouze jeho očima.

Pracoval jsem potom na údržbě silnic bez oddechu, nutil k tomu i své lidi, a neslyšel jejich reptání (Rafaj 1981, s. 35).

Sounáležitost s ostatními, práce v kolektivu byla pro Zbořila něčím, co jej na práci bavilo.

Cítil jsem zadostiučnění, že vím, kam se postavit a pod jaký prapor. Něco jsem lidem dal a něco jsem od nich dostal (Rafaj 1981, s. 35).

Další adorovanou vlastností, kterou se Zbořil vyznačoval, byla férovost a rovný přístup k životu a také k vlastním prohřeškům („Když mám vinu, tak ji nezapřu”; Rafaj 1981, s. 49). Pro Josefa Zbořila je práce vším, dokonce ji ztotožňuje se smyslem života; jeho touha po ní je téměř erotického rázu, do určité míry mu nahrazuje milostný život s manželkou, s níž si ve svazku nerozumí.

Nic mě nedovedlo víc vzrušit než skutečnost, že by naše snaha, a já jsem věděl, že říkám záměrně, naše práce, neměla mít smysl a vysoký cíl (Rafaj 1981, s. 66).

Kvůli svému extrémnímu pracovnímu nasazení je mezi podřízenými neoblíben; v některých případech docházelo k situacím a rozmlouvám, během kterých Josef Zbořil vyžadoval maximální pracovní

nasazení. Jeho promluvy jsou psány vzrušeným jazykem; je prudký, stručný, útočný, ale i odvážný a pohotový.

Žily na krku se mi napnuly, když jsem na něho zařval. A jed! A jed! A šlapej. Miluj si koho chceš, ale teď tady sedíš v podnikovém autě a pracuješ. Tak se snaž. Nebo tě zmáčknu, že budeš brečet (Rafaj 1981, s. 100).

Rozhodně se nejedná o postavu jednotvárnou (má rozbitý milostný život, komplikované vztahy se spolupracovníky i nadřízenými) a klidnou, ba naopak žívou s velkou chutí pracovat a burcovat svůj kolektiv.

Zbořil je prostě živý člověk s mnoha přednostmi i slabinami, a v němž svádí boj nové úporný boj se starým (PPB 1; název článku: *Miroslav Rafaj: Slaný sníh*, autor: Augustin Vala).

Je to také postava nebojící se postavit svým nadřízeným. Tímto si získává sympatie a obdiv svých podřízených „[...] jak nejen nešetří sebe, ale jak dovede od plíc zpřímá říci své mínění i lidem, před nimiž by se leckdo nahrbil a pokořil, v té chvíli si Zbořil začíná rozumět se svými lidmi, s dělníky” (PPB 1; název článku: *Cesta k lidem*, autor: Milan Blahynka). Poznání světa nepochází pro Zbořila ze studia, ale ze životní zkušenosti, z pracovního nasazení a komunikace s lidmi, se kterými se setkal během své kariéry.

Chci vždy platit za to, co jsem poznal. Pocit, že je to příjemné, přichází později (Rafaj 1981, s. 136).

Zbořil je pozoruhodnou postavou i z hlediska onomastického; volba jména je pro hlavního hrdinu budovatelského románu přinejmenším kontroverzní. Kontrast, který je takto vytvářen, má zřejmě za účel podtrhnout jeho psychologickou rozpolcenost a udržovat napětí v díle; jméno tak slouží jako výstraha před „špatným koncem”, který tu stále existuje jako možnost, i když z pohledu diktátu žánru je prakticky vyloučen. Jde tedy o funkční aplikaci určité strategie na čtenáře, která může zvyšovat atraktivitu díla.

Zbořilovým antagonistou je ředitel Smolin. „V knize jde [...] o spor mezi lidským pojetím (Zbořil) a pojetím zvyklostním, mechanickým (Smolin)” (PPB 1). Uvedená charakteristika je dle nás příznačná.

Zbořil argumentuje a jedná ve prospěch svých spolupracovníků, u ředitele je tomu naopak, hraje pro své oblíbené zaměstnance. Jedním z dalších znaků negativní postavy je její menší rozpracovanost, oproti hlavnímu hrdinovi neznáme jeho myšlenkové pochody, rodinné zázemí, motivaci k pracovnímu nasazení; toto je potvrzeno i onomastickou průhledností jeho jména, které je laděno jednoznačně pejorativně. „Oproti rozpracovanější charakteristice kladných postav byly postavy záporné mnohem méně prokresleny a individualizovány” (Fialová 2014, s. 143).

Uvažování a jednání souvisí s postavením hrdiny. Jak uvádí Fialová, „Jejich jednání bylo těsněji spjato s třídním původem a politickým postojem” (Fialová 2014, s. 143). Tato postava se snažila vždy jednat ve prospěch své organizace, mnohdy bez ohledu na své podřízené.

Nemohl jsem upřít Smolinovi upřímný zájem o záležitosti, kterým se měl v podniku věnovat (Rafaj, 1981, s. 29).

Pro tento typ hrdiny je příznačné také dodržování předem daného harmonogramu práce. Jeho plnění je něčím, na čem si tyto postavy zakládají.

Byl nejšťastnější na světě, když v okresních novinách redaktoři napsali [...] a zdůrazňovali koncepčnost vedení správy, která za státní peníze silnice udržovala (Rafaj 1981, s. 29).

Charakterové vlastnosti těchto hrdinů jsou zrcadlem vlastností kladných, „se přímo odvíjely od vlastností postav kladných, respektive od jejich protikladu: [...] tak byla nestálost, střídání názorů a postojů, oportunismus, podléhání dobovým módám, a tedy snadná manipulovatelnost a tendence ke zradě” (Fialová 2014, s. 144). Z tohoto výčtu vlastností nás zaujal oportunismus, který zobrazíme na ukázce z románu.

V podstatě mě hodnotil vším, co mu dodali jiní a čeho se rád chopil, protože se se mnou možná chtěl dávno vypořádat (Rafaj, 1981, s. 36).

Smolin jen využil příležitosti k tomu, aby Zbořila mohl vyhodit. Posbíral informace od Pavlíčka a dalších spolupracovníků a ty mu bez

většího prokázání jejich správnosti posloužily pro ukončení pracovního poměru hlavního hrdiny. Postavy ředitelů argumentovaly na základě paragrafů, proti hlavním hrdinům neprojevovaly sounáležitost se spolupracovníky.

Povinností pracovníka kontroly nadřízeného orgánu je vždy shromáždit jen fakta, deklamoval Smolin, a to samozřejmě fakta ověřená (Rafaj 1981, s. 42).

Druhou postavou, která proti Zbořilovi ve *Slaném sněhu* vystupuje, je kontrolor Pavlíček, odpovídající za technický úsek podniku. Hlavní hrdina jej charakterizuje takto:

Uhýbal mi, kde mohl, a každou chvíli chtěl po mně potvrzení a podpis, aby se ujistil, že věci, které má dělat, si nevymyslel on, ale někdo jiný, třeba já. Vždy jsem ho vyhodil, ale pokaždé se oklikou vracel a chtěl totéž (Rafaj 1981, s. 20).

Typické pro tuto postavu byla vypočítavost a snaha dostat se na místo Josefa Zbořila. V této aktivitě mu pomáhal ředitel Smolin.

Mně o nic nejde, Zbořile. Já můžu na tu správu dojet třeba až ráno. Ale vám jde, Zbořile, o moc. [...] Pavlíček byl jízlivý, jakoby si právě pro tuto jízdu, s níž nemohl počítat, přichystal všechnu svoji žluč a chtěl ji na mne zvrátit. [...] A taky vím, že se vám letošní zima nepovedla. Čtyři kalamity, jakž takž za vámi, se žádnou slávou, můj drahý, a teď ta poslední, co vám zakrouží krkem, stroj v Rudné zahálí (Rafaj 1981, s. 83–84).

Jeho argumentace vůči nadřízenému je arogantní („Jaký šéf, takový podřízení. To je zákon. Nebo ne?"; Rafaj 1981, s. 84). Mezi další vlastnosti těchto postav patří pasivita, pohodlnost, ke nimž „se dále přidávala pýcha, maloměšťácka zpohodlnělost, zbabělost a vypočítavost, nekonstruktivní, a tedy škodlivá kritičnost” (Fialová 2014, s. 144). Ona pohodlnost a neaktivita při práci je zobrazena při příjezdu Pavlíčka do Brodu, kde by se měl s ostatními spolupodílet na odklizení sněhové kalamity.

Nechtělo se mu, měl na sobě zcela nové zimní oblečení, které jsme nakoupili pro lidi v terénu, na hlavě placatou, červeně károvanou čepici, ve které chodil do práce v Drozdově. No ovšem, nepřijel jako vodič. Poslali ho, aby tady prohlédl situaci a zase zmizel (Rafaj 1981, s. 149).

Další vlastností, kterou připomíná ve své monografii Alena Fialová, je snaha vytěžit z každé situace maximum, „[...] kteří se snaží z každé doby vytěžit maximum a mnohé další” (Fialová 2014, s. 146).

Uvedená charakteristika je pro Pavlíčka příznačná. I během kalamity v Rudné v něm stejně jako v řediteli Smolinovi převládá pracovní místo lidského přístupu. Ten se projeví při řešení problému rodiče v horách, ve kterém nabízí její převoz na saních, nebo sehnání techniky na převoz.

V krajním případě, ozvalo se od zdi. Mohou ji svézt do Brodu na saních, ne? [...] Sežeňte někdo buldozer a pošlete ho tam. Copak je to nemožné? nedal se Pavlíček a předstoupil před muže (Rafaj 1981, s. 170–172).

Spolupracovníci popisují Pavlíčka takto.

On za to nemůže, prohlásila Pstruhová. On má v hlavě fůru všelijakých razítek a nařízení. S tím se člověk musí narodit (Rafaj 1981, s. 173).

Postava románu situaci využije, vše sdělí dopodrobna řediteli a na základě Pavlíčkova svědectví, má dojít k sesazení Zbořila z funkce („Ředitel bude koukat, řekl”; Rafaj, 1981, s. 199).

O Pavlíčkově malosti svědčí i onomastická motivace jeho jména, které je hypokoristikem druhého stupně (Pavel – Pavlík – Pavlíček); navíc samotné jméno, z něhož je příjmení odvozeno, vychází z latinského přídavného jména paulus 'malý'.

Postava ženy plnila v pracovním románu období normalizace novou úlohu, protože „Specifickou inovací v normalizační próze byl ovšem fakt, že se nyní mnohem častěji stávaly hlavními – kladnými – hrdinkami, a tedy následováníhodnými nositelkami preferovaných charakterových vlastností, názorů a postojů” (Fialová 2014, s. 156). Uvedené tvrzení lze aplikovat na postavu Ilony Karabinošové, jejíž příjmení si zaslouží podrobnější onomastický rozbor. Karabina funguje jako spojovací prvek; Karabinošová je jejím nositelem (typ „světlo-noš”) – poskytuje ji jako možnost, ale není jí sama. Toto souvisí s jejími milostnými city, které budou probrány v závěru analýzy; jak se ukáže, bude rozdíl mezi těmito dvěma póly velmi podstatný. Bez

zajímavosti není ani velitelský charakter jména, který se rovněž promítá do faktu, že je Ilona skvělou vodičkou pluhu (rovněž viz dále).

Postoje a názory Karabinošové jsou velice podobné těm, které prezentuje Josef Zbořil. Snaží se být v práci maximálně efektivní a nic nevzdávat. „Ženské postavy nezrazují počáteční ideály, nepropadají ješitnosti a pýše, nevzdávají své poslání při prvních komplikacích“ (Fialová 2014, s. 157). Při přejezdu do střediska v Brodu hecuje svého řidiče ke zvýšení rychlosti, aby se jako první mohli pustit do boje s přírodním živlem.

Jeď, Balcare. Budeš tam první. Za moc to sice stát nebude, chytíme vítr a sníh z první ruky, ale někdo prostě musí vyžrat to nejhorší (Rafaj, 1981, s. 92).

V průběhu jízdy se snaží koketně působit na Zbořila a zároveň Balcara vybičovat k rychlejšímu přejezdu do střediska.

Dva chlapi, dva řidiči! Tak se aspoň nebudu bát, že někde zapadneme do závěje a sjedeme z cesty. Jeď, Balcare, blejskni se před vedoucím. Ať už jsme v Brodě! (Rafaj 1981, s. 93).

Postava ženy v tomto období literatura se dostávala do závažnějších rolí, plnila mužské úkoly, „ale svébytným a plnohodnotným protagonistou, obsazovaným do závažných rolí a zaměstnání“ (Fialová 2014, s. 156). Plnění mužských rolí zvládaly dokonce lépe, protože „Nejednou byla prezentována jako lepší alternativa k předchozím (mužským) protagonistům, kteří na svých místech zklamali“ (Fialová 2014, s. 156). Josef Zbořil Ilonu považuje za lepší pracovníci než mnohé zaměstnance závodu.

A nemusíš se při tom ani trochu smát, Pavlíčku, protože Karabinošová je desetkrát lepší vodič pluhu než každý druhý mužský. Rozumíš mi, co myslím? (Rafaj 1981, s. 82).

Kromě pracovních postojů byly v románu ztvárněny také „motivy z jejich milostného a rodinného života, ať už nešťastného [...] nebo naopak plně a vášnivě prožívaného, což dokazovalo hrdinčiny ženskost a nezdolnou životní energii „ (Fialová 2014, s. 157). Druhá část tvrzení Aleny Fialové platí již pro postavu Ilony, která je v románu

ztvárněna jako žena toužící po Zbořilovi (Byla bych ti věrná, řekla a znovu mě políbila“; Rafaj 1981, s. 122). Nevadí jí ani jeho negativní rysy.

Znám tě z té nejhorší stránky. Ty víš, že jsem se do tebe přesto zamilovala. Všecko ostatní je na tobě lepší (Rafaj 1981, s. 122).

Během rozhovoru se Zbořilem se dočteme také o jejím vzhledu.

Měla něžný pohled. Černé oči zářily. Rty se jí nepatrně chvěly. V koutcích rtů jí rostlo drobounké chmýříčko. Nádherně klenuté čelo vroubila hustá kadeř. Mlčela, a jak dýchala, zdálo se mi, že vydechuje vůni (Rafaj 1981, s. 123).

Josef Zbořil si cení jejich vlastností, ale ví, že chodí s jiným mužem, a proto ji odmítá.²

Nemluvmě o tom, Ilono. Jsi strašně, ukrutně hodné děvče (Rafaj 1981, s. 124).

Její vlastnosti sděluje také Balcarovi, aby si uvědomil, koho vedle sebe může mít.

Ilona je upřímné děvče. Má ráda lidi otevřené a přímé, řekl jsem a myslel na sebe. [...] A snaž se být Iloně nablízku. Neboj se. Když jí budeš nablízku teď, když tě potřebuje, poznáš její vděčnost (Rafaj 1981, s. 180).

Zbořil tak karabinu, kterou mu Ilona nabízí, nepřijímá; naopak svou spolupracovnici ponouká, aby se jí přimkla ke svému partnerovi, Balcarovi. Jeho jméno, které může indikovat spjatost s moravskoslezským regionem (<https://www.kdejsme.cz/prijmeni/Balcar/hustota>), lze interpretovat jako odkaz na domov a zázemí; v tomto kontextu zase Zbořil působí jako méně řízená, dobrodružná varianta.

Výše uvedená charakteristika postav, společně s poukazem na mluvicí charakter jejich jmen, měla za cíl potvrdit původní tezi, že budovatelský román 70. let se vyznačuje určitými charakteristickými rysy, které prohlubují jeho interpretační i čtenářský potenciál.

² Milostné vztahy více rozebíráme v části věnované tématům románu.

4. Charakteristika míst

Kromě obecných lokalizací (silnice, domov, pracovna) lze ve *Slaném sněhu* vystopovat několik konkrétních míst, jejichž jména je možno krátce rozebrat. Problematickou oblastí, kterou má Zbořil vyčistit, je Rudná; kromě evokace ostravské obchvatové komunikace, jež spájí román s regionem, je zde cítit také příděch těžce dobývaného kovu. Rudná je tedy místo, kde se má v souboji mezi pluhem a přírodou rozhodnout; zde se má z rudy vyzískat vzácný kov, kterým je pro protagonistu pocit dobře odvedené práce. Nelze také opomenout důležitost těžké práce pro socialistický režim, kterou zvolený název místa rovněž napovídá.

Městem, které Zbořil odklízí, je Brod; nemá žádné přízvisko, může tedy plnit funkci obecného označení jakéhokoli menšího města (podobně jako Lhota může být jakoukoli vesnicí; v tomto směru je i Rudných v České republice více). Podobně jako v prvním případě lze však i zde detekovat symbolické podhoubí jména, které vychází z jeho etymologie: brod je místem, kde lze bezpečně přejít řeku; je to tedy útočiště před živly a jako takové musí být zachováno. Právě proto má skutečnost, že Zbořil Brod zbavuje sněhu, symbolickou funkci boje s přírodou – a též s oficiálními pokyny jeho "papírových" šéfů – o výsypu lidské existence. Brod tak funguje podobně jako Rudná, navíc však hlouběji evokuje spojení a tvorbu cesty, která je smyslem Zbořilovy práce.

Okrajově se v románu objevuje název Drozdov; zde se nejedná o běžné pojmenování sídelní jednotky, ale spíše o odkaz na "kladné" (protože tvořivé) síly v přírodě, které reprezentují ptáci. Drozdov představuje kultivovanou přírodu proti přírodě ničivé a živelné, které se může postavit zase jen živel, zde reprezentovaný Zbořilem.

5. Filmová adaptace

Televizní adaptace románu Miroslava Rafaje *Slaný sníh* měla premiéru v Československé televizi v roce 1984.

Československá televize Ostrava má zájem o užití Vašeho díla *Slaný sníh* formou jednodílné televizní hry v délce cca 63 minut (PPB 1).

Režisérem díla byl Otakar Kosek. Ten se společně s autorem románů podílel také na tvorbě scénáře. Miroslav Rafaj za dílo tehdy inkasoval 10 000 Kč. Film byl určen pro vysílání v televizi, nikoli v kině. Televizní dramaturg Karel Wojnar charakterizoval snímek v programu následovně.

Dva pluhy a fréza odhrnovaly sníh z cest. Vyvrátily desítky směrových kúlů a obrovskou ocelovou silou vymáčkaly závěje přes bariéry do příkopů a dál. [...] šlo tvůrcům zejména o zamyšlení nad otázkou poctivosti přístup k sobě samému a druhým [...] Televizní inscenaci *Slaný sníh* připravilo ostravské studio ve spolupráci s Okresní správou silnic ve Frýdku - Místku jako hold neokázalé, náročné a odpovědné práci našich silničářů (PPB 1).

Miroslav Rafaj do tvorby filmu vstupoval; jeho dílčí požadavky uvedeme při zobrazení tématu osvobození Rudné a rovněž při jednání některých postav. O filmu v synopsi měl následující mínění.

Jsem z hloubky duše přesvědčen, že to bude dobrý film. Nebude to v žádném případě výrobní film, ale dobrý film o lidském prožití v prostředí nevšedním a ve filmu dosud zcela nevyužitým prostředí (PPB 1).

Co se týče konkrétních prvků, přál si Rafaj, aby byl důraz kladen jako na techniku („Ty vozy musí být dobře vidět.“; PPB 1), tak na rozvinutí motivu nenaplněného milostného trojúhelníku Zbořil – Balcar – Karabinošová, a také „Aby ve filmové posloupnosti byly využity podněty z románu: spor Zbořila s Balcarem v úplnosti“ (PPB 1).

Dalším důležitým rysem povahy Zbořila je lidský přístup, na kterou rovněž poukázal autor díla, protože „V knize jde [...] o spor mezi lidským pojetím života (Zbořil) a pojetím zvyklostním, mechanickým (Smolin)“ (PPB 1). Tento přístup je aplikován při rozhodnutí Zbořila zachránit prvoroďičku před doručení stroje na smlouvané místo. Rozhodnutí o záchraně rodící ženě bylo jedním z požadavků Miroslava Rafaje, protože „Zde právě on překonává vžitý způsob jednání, když se rozhoduje pro člověka (rodící se děti) a ne přednostně pro mrtvou věc (mechanismus – stroj v Rudné)“ (PPB 1). Aby byla vykře-

slena úřednická povaha jednání ředitele ještě věrohodněji, dochází během jeho rozhovoru se Zbořilem k několika telefonátům.

Ted' nemám čas. A žádný hovor mi sem nedávejte. Dokud vám neřeknu. Žádný (PPB 2. Filmová adaptace *Slaný sníh*, s. 42).

Tento prvek požadoval Miroslav Rafaj za podstatný, i když „podle mého názoru by bylo vhodné zabrat několikrát Smolina v jeho kanceláři při telefonátech“ (PPB 1).

Se zaměřením na milostné prvky Zbořilova příběhu souvisí i závěr filmu, k němuž Rafaj poznamenává:

A závěr? [...] mohl by přizvat k sezení se svými lidmi i svoji ženu a syna. Proč ne? Filmový divák nemusí vědět, zda jeho rodinný život bude dobrý. Ale to, že jeho lidé s ním sedí, dává k tomu dobré předpoklady (PPB 1).

Tímto není naplněn stoprocentní, ale násilně působící „happy end“; film se omezuje na příslib, což je funkční řešení, které odpovídá méně schematickému charakteru budovatelského románu 70. let.

6. Závěr

Cílem studie bylo postihnout román *Slaný sníh* Miroslava Rafaje z několika hledisek; naše pozornost se především soustředila na jeho žánrové specifičnosti, charakteristiku postav se zohledněním onomas-tického hlediska, rozbor míst s tímž aspektem, a konečně na srovnání předlohy a filmové (inscenační) adaptace. Z rozboru vyplývá, že budovatelský román 70. let, jehož je *Slaný sníh* typickým příkladem, přebírá od svého předchůdce z let padesátým ideovou kostru a některé stylové prostředky (atraktivní děj), ale doplňuje je hlubší psychologicko-prokresleností postav (především hlavní), důrazem na čtenářsky vděčné prvky díla (dobrodružná práce, milostná zápletky) a speciálními lingvistickými rysy (mluvící jména osob a míst, mnohdy se symbolickým významem). Ve filmové adaptaci Rafaj tyto aspekty zdůrazňuje (především milostnou linku); filmová hudba (dechovka a její zhrubělá verze) pak podtrhává práci s psychologii postav. Samotný výzkum lze obohatit o další aspekty, kdy je možné se zaměřit

příkladně na analýzu promluv postav, blíže prozkoumat naratologické prvky díla nebo provést rozbor tematických slov.

Zkratky pramenů

- PPB 1 Pozůstalost Miroslava Rafaje³. Fond Miroslava Rafaje. 49a. Kartón č. 16 (Články, smlouvy, synopse).
PPB 2 Pozůstalost Miroslava Rafaje. Fond Miroslava Rafaje. 49a. Kartón č. 34 (Rukopisy vlastní, Filmová adaptace díla *Slaný sníh*).
Rafaj 1981 Rafaj M., 1981, *Slaný sníh*. Praha: Práce.

Sekundární literatura

- KdeJsmecz* [Četnost příjmení nebo jména v České republice], created by Ondřej Malačka. Online: <https://www.kdejsme.cz>.
F i a l o v á A. 2014, *Poučení z krizového vývoje*, Praha: Academia.
M o c n á D. a kol., 2004, *Encyklopedie literárních žánrů*, Olomouc: Paseka.
P e t r ů E., 2000, *Úvod do studia literární vědy*, Olomouc: Rubico.

³ Pozůstalost Miroslava Rafaje je uložena v Památníku Petra Bezruče v Opavě.